

سیاست زبانی در بین المللی سازی آموزش عالی در ایران

به کوشش

فیروزه اصغری



سیاست زبانی در بین‌المللی‌سازی آموزش عالی در ایران

به کوشش
فیروزه اصغری



پژوهشگاه مطالعات تربیتی و آموزشی
دانشگاه تربیت معلم



سیاست زبانی در بین‌المللی‌سازی آموزش عالی در ایران

به کوشش فیروزه اصغری

ناشر: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی

ویراستار: سارا یقابی

طراح جلد: محمدباقر جاوید

چاپ اول: زستان ۱۳۹۷

تیراژ: ۱۰۰۰

قیمت: ۳۶۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۲۲۶-۰۶۵

نشانی: تهران، خیابان پاسداران، خیابان شهید مؤمن نژاد (گلستان یکم)، شماره ۱۲۴، تلفن: ۰۲۶۰۷۷۷

پست الکترونیکی: Publisher@iscs.ac.ir

کلیه اثرات منتشره این پژوهشکده در جهت ایجاد فضای آزاد علمی و نظر شخصی نویسنده‌گان محترم آن است و لزوماً

مورد تایید پژوهشکده نیست.

سرشناسه: اصغری، فیروزه، ۱۳۴۳ -

عنوان و نام پدیدآور: سیاست زبانی در بین‌المللی‌سازی آموزش عالی در ایران / به کوشش فیروزه اصغری

مشخصات نشر: تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی، ۱۳۹۷.

مشخصات ظاهري: ۳۵۸ ص: ۱۴×۵/۵ س.م.

شابک: ۳۶۰۰۰ ریال: ۰۶۵-۳۶۲-۶۲۲-۹۷۸

پادداشت: کتابنامه: ص: ۳۵۷ - ۳۵۸.

موضوع: آموزش عالی -- ایران -- همکاری‌های بین‌المللی

موضوع: Education, Higher -- Iran -- International cooperation

موضوع: اموزش چندزبانه -- ایران

موضوع: Multilingual education -- Iran

موضوع: زبان -- سیاست دولت -- ایران

موضوع: Language policy -- Iran

موضوع: زبان بین‌المللی

موضوع: Language, Universal

رده‌بندی کنگره: LC ۱۰۹۰ / ۹۶ عalf /

رده‌بندی دیوبی: ۳۷۰/۱۱۶

فهرست

۷	دیباچه پژوهشکده
۹	مقدمه / فیروزه اصغری
۱۹	بین‌المللی شدن آموزش عالی ایران و لزوم سیاست‌گذاری‌های زیانی مبتنی بر پژوهش / نگار داوری ارد کانی
۷۲	بین‌المللی شدن و استفاده از زبان بین‌الملل به عنوان زبان واسطه علم در آموزش عالی / نرین اصغرزاده
۱۱۷	تدوین سیاست و برنامه‌ریزی آموزش زبان انگلیسی برای اهداف دانشگاهی: پیش‌شرط اساسی در روند بین‌المللی شدن آموزش عالی در ایران / حسین داوری
۱۶۳	سیاست آموزش چند زبانه در بین‌المللی شدن آموزش عالی / علیرضا نصیری فیروز
۲۱۲	غلامرضا ذاکر صالحی، مریم مشکوره
۲۷۶	سیاست‌گذاری‌های زیانی در بین‌المللی سازی آموزش عالی: چالش‌ها و راه حل‌های کشورهای غیرانگلیسی زبان در رابطه با زبان تدریس / عنایت الله شعبانی، شبنم رنجبر نیکخو
۳۲۱	بین‌المللی شدن و سیاست زیانی در کشورهای غیرانگلیسی زبان / نرین اصغرزاده
۳۶۴	جهانی شدن و زبان فارسی: نکاتی درباره برنامه‌ریزی زبان ملی / پرویز اجلالی
	نمایه

دیباچه پژوهشکده

دانشگاه امروزی در اثر چرخش‌های فرهنگی، اجتماعی و فناوری در عصر حاضر دستخوش تغییراتی شده، و این تغییرات موجب ظهور مفاهیم تازه‌ای در مطالعات آموزش عالی، علم و فناوری گردیده است. در این بستر جهانی، در سال‌های اخیر مطالعات فرهنگی و اجتماعی آموزش عالی، علم و فناوری نه تنها مورد توجه واقع شده بلکه در نظام شناخت و آینده‌نگری آموزش عالی اهمیت محوری پیدا کرده است. فهم چالش‌های پیش‌روی آموزش عالی و انتظارات از آن با تکیه بر مولفه‌های درونی و بیرونی نظام علم، وضعیت فعلی و آینده‌نگری تعاملات میان دانشگاه و محیط پیرامون به مدد مطالعات فرهنگی و اجتماعی ممکن می‌نماید و از این طریق می‌توان راهبردهای تعادل‌بخش میان کارویژه‌های دانشگاه با نیازهای اجتماعی و بازار کار ارائه داد. برای اساس مطالعات آموزش عالی و علم برای شناخت وضعیت موجود، ارزیابی تعاملات آن با جامعه و فرهنگ و ایفای نقش موثرتر آموزش عالی در ترسیم آینده کشور نیازمند بهره‌گیری از ظرفیت

علوم اجتماعی و علوم انسانی و کاربست راهبردهای آن در عرصه سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری است. برای دستیابی به این اهداف، پژوهشکاره مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری از سال ۱۳۸۲ با هدف پژوهش در زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی آموزش عالی و توسعه علمی، ایفای نقش نهاد واسط میان دانشگاه و جامعه و به عنوان نهاد مولد اندیشه و اتاق فکر وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در حوزه‌های مورد اشاره تاسیس شده و

در بی انجام پژوهش‌ها و مطالعاتی در محورهای زیر است:

۱. پژوهش در زمینه مطالعات فرهنگی و اجتماعی آموزش عالی، توسعه علمی و فناوری ۲. مطالعه در حوزه سیاست‌گذاری فرهنگی و اجتماعی آموزش عالی ۳. توسعه کانون‌های تفکر در حوزه مطالعات فرهنگی و اجتماعی آموزش عالی و توسعه علمی ۴. آینده‌نگری دانشگاه‌ها و شناخت نیازهای جدید آموزش عالی در زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی ۵. شناخت و بسط مطالعات میان‌رشته‌ای و روش‌های گسترش آن.

با توجه به اهداف فوق، پژوهشکاره مطالعات فرهنگی و اجتماعی در کنار برنامه‌ها و فعالیت‌های پژوهشی، اقدام به تالیف و ترجمه آثار علمی در زمینه‌های فوق برای توسعه و رشد این حوزه مطالعاتی و همچنین تامین منابع فکری و علمی لازم برای سیاست‌گذاری فرهنگی و اجتماعی در آموزش عالی نموده است. امیدواریم کتاب‌های منتشر شده توسط این پژوهشکاره، به بهترین شکل در دسترس استادان، مدیران، کارشناسان، و علاقهمندان مطالعات فرهنگی و اجتماعی آموزش عالی قرار گیرد و در ارتقای کیفی کارویژه‌های آموزش عالی و علم در جامعه ایران به سهم خود نقشی فعال داشته باشد.

مقدمه

گسترش برنامه‌های بین‌المللی‌سازی آموزش عالی در ایران و به دنبال آن افزایش مراودات آکادمیک بین‌المللی در عرصه‌های مختلف آموزشی و تحقیقاتی، افزایش تبادلات دانشجویی و تمایل برای جذب بیشتر دانشجوی خارجی در فضای رقابتی موجود در سطح منطقه و بین‌الملل، از مواردی است که توجه به نقش «زبان» به عنوان یک عنصر اصلی در اجرای موفق سیاست بین‌المللی‌سازی را ضروری می‌سازد. از سوی دیگر منحصر به فرد بودن وضعیت زبانی کشورهایی مانند ایران در مواجهه با پدیده جهانی شدن، لزوم برنامه‌ریزی و اتخاذ سیاست زبانی مناسب برای مواجهه با بین‌المللی‌سازی را دو چندان می‌سازد. کما اینکه بر اساس اهداف پیش‌بینی شده در برنامه ششم توسعه کشور، قرار است سهم دانشجویان خارجی از ۰/۸ درصد در سال پایه (۱۳۹۶) به ۱/۸ درصد و همچنین تعداد مقاله‌های مشترک با پژوهشگران خارجی از ۲۵ درصد به ۳۵ درصد در سال ۱۴۰۰ ارتقا نماید. تحقق این دو هدف (جدا از دیگر اهداف مطرح شده

۱۰ / سیاست زبانی در بین‌المللی‌سازی آموزش عالی در ایران

در برنامه) نیازمند اقداماتی است که یکی از آن‌ها، اتخاذ سیاست‌گذاری مناسب در حوزه زبان است. از این‌رو پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، در ادامه فعالیت‌های مطالعاتی در قالب «میز بین‌المللی‌سازی آموزش عالی در ایران» دغدغه‌ها و پرسش‌های اولیه خود را به‌منظور جلب‌نظر محققان و صاحب‌نظران این حوزه بدین‌گونه مطرح نمود که آیا می‌توانیم و قادر هستیم بدون تکیه بر زبان واسط، مراودات علمی خود را در سطح بین‌المللی گسترش دهیم و در عین حال انتظار داشته، مقصد دانشگاهی متضایانی از تمام کشورهای جهان باشیم. آیا دانشگاه‌های ما از چنان قدرت و اقتدار علمی برخوردار هستند که بدون دغدغه استفاده از زبان واسط، پذیرای دانشجویانی باشند که به شوق یادگیری علم، سختی یادگیری زبان فارسی را به جان بخربند و تحصیل در کشور ایران را به عنوان اولویت اول خود انتخاب نمایند؟ تجارب دیگر کشورها در این‌باره چگونه است؟ آیا تجربه برخی از کشورها که راه حل نهایی برای کنار آمدن با بین‌المللی‌شدن را گسترش زبان انگلیسی در سطح دانشگاه‌ها انتخاب کرده‌اند، موفق بوده است؟ تجربه کشورهای اروپایی غیرانگلیسی‌زبان که استفاده از زبان انگلیسی را به عنوان زبان کمکی در کنار زبان رسمی خود مورد استفاده قرار داده و یا کشورهایی که استفاده از سیاست چندزبانه شدن را به عنوان پاسخی مناسب برای عقب نماندن از قافله جهانی‌شدن آموزش عالی برگزیده‌اند، چگونه بوده است؟ این پرسش‌ها و پرسش‌هایی مانند آن، بیانگر دغدغه‌هایی بوده است که پیش‌تر از ما، دیگر

کشورها خصوصاً کشورهایی غیرانگلیسی زبان، در دو دهه اخیر در خصوص برنامه‌ریزی و سیاست زبانی در قبال پدیده بین‌المللی‌سازی با آن مواجه بوده‌اند. نکته قابل توجه در تمامی این تجارت این است که علی‌رغم برنامه‌ریزی و سیاست‌های زبانی متنوع کشورها، تجارت تمامی آن‌ها نشان‌دهنده اشتراک در دو مفهوم متناقض است: بیم و امید.

۱. امید به دستیابی اهداف حاصل از بین‌المللی‌سازی و ارتقای آموزش عالی ملی.

۲. بیم از کمرنگ شدن زبان رسمی کشورها و جایگزینی و سلطه زبان انگلیسی.

۳. امید به تنوع زبانی حاصل از تبادلات آکادمیک در بین‌المللی‌سازی آموزش عالی و پیامدهای مثبت آن در سطحی وسیع‌تر از آموزش عالی.

دو مفهومی که در نوشهای نویسنده‌گان این کتاب نیز، در پاسخ به پرسشی درباره چگونگی برنامه‌ریزی و سیاست زبانی در بین‌المللی‌سازی آموزش عالی ایران، آشکارا به چشم می‌خورد. نویسنده‌گان این مقالات صاحب‌نظرانی از حوزه‌های مختلف زبان‌شناسی، برنامه‌ریزی زبان، متخصصان حوزه آموزش عالی و علاقه‌مندان از دیگر حوزه‌های علمی مانند جامعه‌شناسی هستند که تلاش کرده‌اند تا مخاطبان را با دیدگاه‌ها و نقطه نظرات علمی خود که متأثر از مطالعات آکادمیک بوده است، آشنا سازند.

مقاله اول به خانم دکتر داوری اردکانی به عنوان متخصص در حوزه برنامه‌ریزی زبان تعلق دارد. ایشان با نگاهی انتقادی ضمن تأیید سودمندی بین‌المللی‌سازی آموزش عالی و توجه به نقش زبان

۱۲ / سیاست زبانی در بین‌المللی‌سازی آموزش عالی در ایران

در آن، تردید در پذیرش نسخه‌های حاضر و آماده دیگران و تأمل در چگونگی اجرا و برنامه‌ریزی برای اجرای آن را ضروری می‌داند. خانم دکتر داوری اردکانی بر این عقیده است که انطباق نسبی مفهوم بین‌المللی شدن با انگلیسی‌زبان‌شدن، تصویر دقیقی از آنچه واقعاً اهداف بین‌المللی‌سازی دنبال می‌کرده است را منعکس نمی‌کند. چندزبانگی و ترویج آن، هم‌زمان از ابزارها و اهداف بین‌المللی‌سازی بوده است اما تحقق آن منوط به این است که ما از زبان در معنی زبان‌وری و زبان‌ورزی استفاده کنیم و زبان‌ها را به عنوان ساختارهای اجتماعی‌سیاسی بینیم. در این مقاله خواننده با سه نوع گفتمان درباره زبان در بین‌المللی‌سازی مواجه می‌شود. گروه اول بین‌المللی‌ون هستند که با دیدگاهی تجویزی با بین‌المللی‌شدن مواجه می‌شوند. سیاست زبانی این گروه ترویج و گسترش زبان انگلیسی به عنوان زبان بین‌المللی است. گروه دوم افرادی هستند که به شرکت پویا و فعال و نه منفعلانه، به بین‌المللی‌شدن می‌نگرند. سیاست زبانی پیشنهادی این گروه ترویج چندزبانگی، در کنار استفاده از زبان انگلیسی و زبان بومی است. گروه سومی هم وجود دارند که به موضوع و متون بین‌المللی‌شدن آموزش عالی، نگاهی انتقادی دارند. آن‌ها غلبه و فرآگیری تفکر و راهبرد بین‌المللی‌شدن را حاصل غلبه نولیبرالیسم دانسته و نتیجه آن را نگاه بازاری و تجاری به علم می‌دانند. سیاست زبانی پیشنهادی توسط این افراد با تمرکز بر نگاه شناختی و فرهنگی به موضوع بین‌المللی‌شدن آموزش عالی ترویج و چندزبانگی موازی به نحوی است که حقیقتاً تعامل فرهنگی و شناختی صورت گیرد تا موجب پرورش و شکل‌گیری تفکر خلاق

و نوآورانه گردد. این دو گفتمان اخیر را گفتمان فرهنگیون نامیده‌اند. رویکرد این یادداشت همسوی با رویکردهای فرهنگیون و چندزبانگی موازی، در عین حفظ شئون زبان ملی است و در راستای این نگرش پژوهشی و انتقادی، برنامه‌ریزی زبان ملی و سایر زبان‌ها با توجه به انواع بین‌المللی‌سازی‌ها و تحرک‌های متناظر با آن‌ها در چهارچوبی سلسله‌مراتبی برای رسیدن به اهداف تعریف شده آموزشی/پژوهشی، فرهنگی‌اجتماعی (شامل مسائل زبانی) و اقتصادی پیشنهاد می‌شود.

خانم دکتر اصغرفرزاده نتایج حاصل از پژوهشی درباره زبان در بین‌المللی‌سازی آموزش عالی را در قالب دو مقاله در این کتاب ارائه نموده است. ایشان در مقاله بین‌المللی‌شدن و استفاده از زبان بین‌الملل به عنوان زبان واسط علم در آموزش عالی، لازمه بین‌المللی‌شدن را تبادل با دنیای علم و لازمه تولید علم را تسلط به زبان بین‌المللی، عنوان می‌کند. ارتباط با دانشمندان و کنشگران علمی در عرصه بین‌الملل، اشتراک علم توسط اندیشمندان ایرانی، استفاده از علم و اندیشه دیگر اندیشمندان دنیا به منظور پیوند دستاوردهای علمی و غنی و کارآمدترشدن آن‌ها، به عنوان مهم‌ترین دغدغه‌های مقاله برای استفاده از زبان واسط، مطرح شده است. نویسنده مقاله به صراحت از استفاده زبان واسط انگلیسی در فرایند بین‌المللی‌سازی آموزش عالی دفاع می‌نماید.

دکتر اصغرفرزاده در مقاله دوم خود ضمن اشاره به تجارب کشورهای دیگر در استفاده از زبان واسط در آموزش علم، نشان می‌دهد که استفاده از زبان انگلیسی به عنوان زبان واسط آموزش عالی، می‌تواند شامل پیامدهای بسیار مثبتی باشد. ایفای نقش

۱۴ / سیاست زبانی در بین‌المللی‌سازی آموزش عالی در ایران

کاتالیزوری برای پدیده بین‌المللی‌شدن آموزش عالی، تقویت سلطه کنشگران علم کشور به زبان بین‌المللی، تبدیل پدیده فرار مغزها به گردش مغزها، امکان انتخاب مسائل روز دنیا به عنوان موضوعات پژوهشی در پایان‌نامه و رساله‌های دانشجویان و فراهم‌کردن ایجاد فرصت ترویج زبان ملی به دانشجویان بین‌الملل در کنار تحصیل با زبان واسط، از مواردی است که در این مقاله مورد تأکید قرار می‌گیرد.

آقای دکتر داوری در مقاله خود ضمن پرداختن به اهمیت موضوع زبان در بین‌المللی‌سازی آموزش عالی، به رویکردی غیرمنفعانه در قبال زبان انگلیسی به عنوان شاخص‌ترین زبان فرایند بین‌المللی‌شدن نظام آموزش عالی پرداخته است. ایشان در این مقاله ضمن پرداختن به مقوله سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی زبانی، به ارائه چارچوبی پیشنهادی مبنی بر بهره‌جویی از «زبان انگلیسی برای اهداف دانشگاهی» اقدام نموده است. از نظر نویسنده مقاله، توسل به چنین چارچوبی، ضمن کاستن از دغدغه‌ها و آسیب‌های زبان انگلیسی، با بهره‌مندی هدفمند از این زبان، ابعادی از فرایند بین‌المللی‌شدن نظام آموزش عالی در ایران را تسهیل و قابل تحقق خواهد نمود.

آقای نصیری فیروز، دکتر ذاکر صالحی و دکتر مسکوه ضرورت برنامه‌ریزی زبانی در بین‌المللی‌سازی را با توجه به تنوع زبانی و ارتباطات میان‌فرهنگی عنوان می‌نمایند. نویسنده‌گان مقاله ضمن اشاره به مشکل ناشی از ترس از هژمونی زبانی و به خطر افتادن زبان مادری و ملی در پذیرش زبان انگلیسی به عنوان زبان

واسط علم در کشورهای آسیایی، آموزش چندزبانه با استفاده از زبان بومی، ملی و بین‌المللی را پاسخی برای حل مشکل زبان در بین‌المللی‌سازی و همچنین فراهم نمودن مقدمات برای آماده کردن نسل‌های جدید در ساختن جوامع دموکراتیک در دنیا میان فرهنگی و جهانی بیان می‌کنند. از جمله راهبردهای ارائه شده در این مقاله می‌توان به استفاده از زبان فارسی به عنوان زبان ملی، زبان عربی به عنوان زبان مذهبی و زبان انگلیسی به عنوان زبان بین‌المللی و واسط علم، در سیاست آموزش چندزبانه کشور ایران اشاره کرد.

مقاله سیاست‌گذاری‌های زبانی در بین‌المللی‌سازی آموزش عالی به چالش‌ها و راه حل‌های کشورهای غیرانگلیسی زبان پرداخته است، دکتر شعبانی و رنجبر ضمن مرور چالش‌ها و راه حل‌های کشورهای غیرانگلیسی زبان در روند بین‌المللی‌سازی آموزش عالی به ضرورت وجود و استفاده از زبان بین‌المللی در فرایند بین‌المللی‌سازی پرداخته‌اند. از نظر نویسنده‌گان مقاله، علی‌رغم جنبه‌های مثبت آشنازی با تجرب کشورها در خصوص سیاست زبانی آن‌ها در بین‌المللی‌سازی، برنامه‌ریزی زبانی و اتخاذ سیاست زبانی در هر کشور منحصر به فرد و مستلزم شناسایی و بررسی شرایط و مسائل اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و تاریخی کشور و همچنین ویژگی‌های گویش‌وران و افراد درگیر و نقش آفرینان آن است.

مقاله دکتر اجلالی از میان مقالاتی انتخاب شد که خارج از میز تخصصی بین‌المللی‌سازی و به صورت جداگانه و متأثر از دغدغه

۱۶ / سیاست زبانی در بین‌المللی‌سازی آموزش عالی در ایران

ایشان به عنوان جامعه‌شناس تدوین شده و بخش‌هایی از آن قبل از چاپ رسیده بود. موضوع مرتبط مقاله حاضر و علاقه‌مندی ایشان برای اصلاح مقاله جهت چاپ در این مجموعه به منظور تکمیل و اضافه شدن دیدگاهی متفاوت از زاویه نگاه یک جامعه‌شناس، انگیزه اصلی از افزودن این مقاله در روزهای نهایی چاپ کتاب بوده است. اجلالی در این مقاله مسئله تعامل میان زبان فارسی و زبان‌های جهانی (به ویژه زبان انگلیسی) را به عنوان یک چالش مهم پیش روی زبان ملی ایران مطرح کرده و چاره کار را طراحی سیاست‌هایی واقع‌بینانه برای برنامه‌ریزی رابطه میان این دو زبان، عنوان کرده است. ایشان در بخشی از مقاله به موانعی جدی مانند سره‌گرایی (خلوص گرایی به تعبیر اجلالی) بر سر راه این نوع سیاست‌گذاری اشاره کرده است و در انتهای مقاله در قالب بسته سیاستی، اجرای سیاست همزیستی مسالمت‌آمیز زبان‌ها، سیاست تقسیم کار میان زبان جهانی، زبان ملی و زبان قومی، سیاست مبارزه با جایگزینی واژه‌های روزمره با واژگان زبان انگلیسی و همچنین سیاست بازبینی رابطه میان خط و زبان را خصوصاً درجهت کمک به معیارسازی زبان فارسی برای فارسی‌زبانان و هم‌جهت تسهیل آموزش فارسی به خارجیان، اشاره کرده و آن‌ها را مورد تأکید قرار داده است.

در پایان ذکر این نکته دارای اهمیت است که مطالب کتاب علی‌رغم بهره‌مندی از دیدگاه‌های ارزشمند نویسنده‌گان آن، نیازمند تکمیل و ارائه دیدگاه‌های جدید توسط صاحب‌نظران دیگر درباره سیاست زبانی در بین‌المللی‌سازی است. پژوهشکده مطالعات

فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، ذیل «میز بین‌المللی سازی آموزش عالی در ایران» که مدیریت برنامه‌های مرتبط با بین‌المللی سازی را بر عهده دارد، همواره از فراهم‌کردن فضایی برای آشنایی جامعه علمی با دیدگاه‌ها و تجربیات جدید استقبال می‌نماید.

بی‌شک تدوین و انتشار این مجموعه بدون حمایت رئیس محترم پژوهشکده جناب آقای میرزاکاری و تلاش دیگر همکاران گرامی پژوهشکده و انتشارات در معاونت پژوهشی مقدور نبوده است. سپاس ویژه از ایشان.

فیروزه اصغری
عضو هیئت‌علمی پژوهشکده مطالعات
فرهنگی و اجتماعی